

DANİMARKA

İşmalara H. H. Hansen'in *Islam* (København 1964) ve *Islams Kvinder i den nære Orient* (København 1967), F. R. J. Verhoeven'in *Islam* (København 1962), K. Barr'in *Islam, Verdens Religioner* (København 1964, 1980), A. S. Madsen'in *Muhammed Liv og Laere* (København 1967) ve *Koranen* (I-III, København 1980), M. V. Tronholm'un *Islam* (København 1970), F. Lokkegaard'in *Muhammed* (København 1972) ve J. Jorgen'in *Islam Verden* (Danmark 1983) adlı eserleri örnek olarak verilebilir. Ayrıca 1989'da müslüman yazar Aminah Echammar'i'nin *Islam Natürens Religion* adlı kitabı ve 1991'de Danimarkalı müslümanların lideri durumunda olan Abdülvâhid Pedersen tarafından hazırlanan İslâm dini ve Hz. Peygamber'le ilgili on iki ayrı eser yayımlanmıştır. Akademik seviyedeki çalışmalar ise Kopenhag Üniversitesi'nin bünyesinde bulunan Doğu Dilleri Enstitüsü ile Orta Asya Enstitüsü'nde ve İran Filolojisi, Sâmi Diller ve Doğu Asya Dilleri bölümlerince sürdürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Denmark: *An Official Handbook*, Copenhagen 1970, s. 201-216; M. Ali Kettani, *Muslim Minorities in the World Today*, London 1986, s. 47; Necib el-Akiki, *el-Müstesrikün*, Kahire 1985, II, 513-529; *Data on Denmark: 1990*, København 1990, s. 122; J. Pedersen, "ed-Dürüsü's-şarfiyye fi'd-Dânmerk" (trc. M. Kürd Ali), *MMIAdm.*, IV/4 (1924), s. 170-175; V. B. Metta, "Carsten Niebuhr - 1733-1815", *IC*, VII (1933), s. 502-505; Türk Kültürüne Hizmet Etmis Danimarkalılar", *TK*, sy. 8 (1963), s. 40-43; sy. 9 (1963), s. 48-53; "Muslim in Denmark", *MW*, XIII/51 (1976), s. 2, 7; S. J. Nielsen, "Muslimün", *EI²* (İng.), VII, 702; Meccüddin Keyvânî, "Adler, J. G. C.", *DMBİ*, I, 171-172.

HASAN UYSAL

DÂNİŞ, Mirza Hüseyin

(bk. HÜSEYİN DÂNİŞ).

DÂNİŞGAH

(bk. ÜNİVERSİTE).

DÂNİŞMEND

(دانشمند)

Genellikle

icâzet alma seviyesine gelmiş,
medresede oda sahibi
talebeler için kullanılan terim.

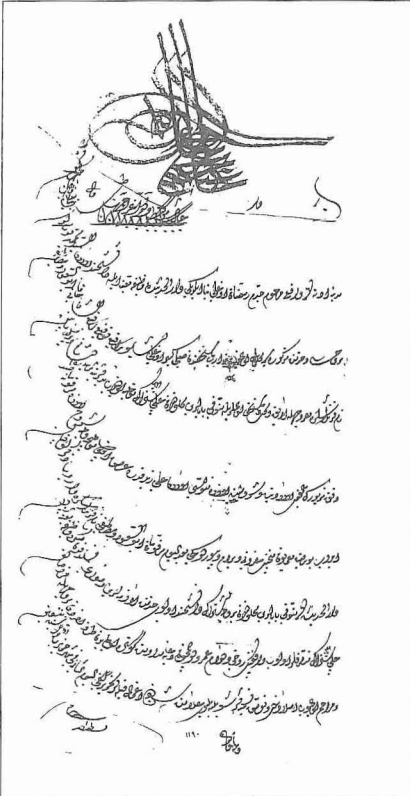
selerin özellikle icâzet alma seviyesine gelmiş talebelerine bu isim verilir. Bunlar medresede oda sahibi idiler ve malî durumu iyi olanların, hizmetlerini görmek üzere yanlarına çömez* alma yetkileri de vardı. Fâtih Külliyesi'ne ait muhasebe defterinde dânişmend yerine "talebe" kelimesinin yer alması, bu iki kelimenin o dönemlerde eş anlamlı olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca medrese talebeleri dışında, bazı kaynaklarda kadılık, müderrislik mesleğinde bulunan ilim erbabı da dânişmend sıfatıyla anılmıştır.

Dânişmendlerin statüleri, genellikle okudukları medreseleri de içine alan vakfiyelerde belirlenmiştir. Fâtih vakfiyesine göre Sahn-ı Semân medreselerinin her birinde on beş dânişmend bulunuyor ve kendilerine 2'şer akçe yevmiye ile imaretten ekmek ve çorba veriliyordu. Aynı şekilde Süleymaniye vakfiyesinde, her medresede derslerinde başarılı on beş öğrencinin dânişmend olması ve bunlara vakıftan 2'şer akçe yevmiye ödemesi şart koşulmuştu. Tıp Medresesi'nde

ise tıp tahsili için kabiliyeti olan sekiz dânişmend okuması öngörülmüştü (*Süleymaniye Vakfiyesi*, s. 84-85, 87). Dânişmendlere orta öğretim seviyesindeki talebelere ders verme yetkisi de tanınmıştı. Böylece kendileri bir taraftan müderrislerden ders alırken bir taraftan da ders vermek suretiyle öğretim kabiliyetlerini geliştirmiş oluyorlardı.

Dânişmendlikle ilgili olarak zaman zaman bazı önemli problemlerin ortaya çıkması, nizamının korunması amacıyla bir takım düzenlemelere gidilmesine yol açmıştır. Konu ile ilgili bazı ferman ve kaynaklardan anlaşıldığına göre biri icâzet öncesi, diğeri icâzet sonrası olmak üzere iki önemli problem baş göstermiştir. Tahsil döneminde bazı bilgisiz kişiler hiyaye veya rüşvet yoluyla, ulemâ çocukları da aileden sahip oldukları imtiyazlarla medresede dânişmend olarak icâzet seviyesine kadar geliyorlardı. Bu durum hâmisî bulunmayan çalışkan talebenin şevkini kırdığı gibi resmî makamlara şikâyetlerine de yol açıyordu. Bu sebeple dânişmendlik nizamının korunması için hemen her dönemde kanun mahiyetinde fermanlar çıkarılmıştır. Nitekim III. Murad'ın İstanbul kadısına gönderdiği 29 Şevval 983 (31 Ocak 1576) tarihli fermanında, birçok kimsenin hak etmediği halde dânişmendlik seviyesine ulaştığı, bunun *kânûn-ı kadîm**e aykırı olduğu ve ilmiye mesleğinde karışıklığa yol açtığı belirtilmiştir. Aynı fermanında, medrese talebelerinin bir medreseyi bitirmeden bir üst seviyedeki medresenin müderrisine çeşitli araçlarla gidip kısa zamanda hak etmeden yükselmesi hususundaki şikâyetlere de yer verilmiş ve bu konudaki usul yeniden tesbit edilmiştir. Buna göre bir talebe, medresede üç yıl eksiksiz ilim tahsiliyle uğraştığı sabit olmadıkça dânişmendliğe kabul edilmemelidir. Dânişmendliğe aday olan talebelerin "hâşiye-i tecrid", "miftâh", "kırklı", "hâric elli", "müsile-i Sahn" derecelerindeki medreselerde belirlenen sürelerde okumadan bir yükseğine kabul edilmeleri halinde bunlar medreseden atılacak ve gerekirse İstanbul dışına sürülecek, onları kabul eden müderrisler ise görevden alınmak suretiyle cezalandırılacaktır. Ancak daha sonra da buna benzer fermanlara rastlanması, dânişmendliğin statüsü ile ilgili problemlerin sürdüğünü göstermektedir.

Medreseden icâzet alan dânişmendlerin başlıca meselesi ise müderrisliğe tayin edilebilmek için tanınmış bir âli-

Adana Dârülhadisî'ne dânişmend olarak tayin edilen iki kişi hakkında I. Abdülhamid'in 1190 (1776) tarihli beratı (M. İpşirli özel koleksiyonu)

min kontenjanından "mülâzım" olmalarıdır. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren medrese mezunu dânişmendlerin çoğalması ve ulemâ çocuklarına liyakata bakılmaksızın öncelik tanınması büyük huzursuzluk doğurmuştu. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman döneminde bu konuyu topluca padişaha arzeden dânişmendler bunun bir nizama bağlanmasını istemişlerdi. Kanûnî de bu işi devrin Rumeli Kazaskeri Ebüssuûd Efendi'ye havale etmiş ve onun yaptığı düzenlemeler uzun süre uygulanmıştı.

Dânişmendler içinden temayüz edenlerin bürokraside görev yapmaları da mümkündü. Nitekim Celâlzâde Mustafa Çelebi henüz Sahn-ı Semân'da dânişmend iken Vezîriâzam Pîrî Mehmed Paşa'nın dikkatini çekerek onun divan kâtibî olmuştu. Osmanlı toplumunda reâyâdan bir kimse medrese tahsili görerek dânişmend olunca reâyâ olmaktan kurtulup imtiyazlı bir sınıf olan askerî zümreye girer, ancak ailesi reâyâ olarak kalırdı (*Lutfî Paşa Âsafnâmesi*, s. 41).

XIX. yüzyılda medresede dânişmend olma ve yükselme usulü Cevdet Paşa tarafından etraflı olarak anlatılmıştır (bk. *Tarih*, I, 109).

BİBLİYOGRAFYA :

Kânunnâme, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 1004, vr. 79; *Süleymaniye Vakfıyesi* (nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu), Ankara 1957, s. 74-85, 87; *Lutfî Paşa Âsafnâmesi* (nşr. Mübahat Kütükoğlu), İstanbul 1991, s. 41; Hoca Sâdeddin, *Münşeat*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3335/2, vr. 34^a; Âlî Mustafa Efendi, *Mevâidü'n-nefâis fî kavâidi'l-mecâlis* (tipkibasım), İstanbul 1956, s. 103; Cevdet, *Tarih*, I, 109 vd.; Ahmed Refik [Altınay], *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı* (haz. Abdullah Uysal), İstanbul 1332 - Ankara 1987, s. 51-52; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, tür.yer.; U. Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973, s. 60; Mehmet İpşirli, *Osmanlı İmparatorluğunda Kadiaskerlik Müessesesi* (doçentlik tezi, 1982), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplık, s. 111-119; Süheyl Ünver, "Süleymaniye Külliyesinde Darüşşifa, Tıp Medresesi ve Darül'akarire Dair", *VD*, II (1942), s. 197.

MEHMET İPŞİRLİ

DANIŞMEND, İsmail Hami

(1889-1967)

Türk tarihi ve Türk dili sahasındaki araştırmalarıyla tanınan tarihçi, fikir adamı.

Dânişmendoğulları Beyliği'nin kurucusu Dânişmend Gazi soyundan gelmektedir. Merzifon'da doğdu. Babası Cebeli-garbi mutasarrıfı Emîr Mehmed Kâmil

Bey, annesi Melek Hanım'dır. Özel bir eğitim görüp Şam İdâdisi'nden mezun olduktan sonra İstanbul'a giderek Mekteb-i Mülkiyye'ye girdi; Temmuz 1912'de buradaki öğrenimini tamamladı. Aynı yılın eylül ayında Hariciye Nezâreti'nde kâtip olarak göreve başladı. Fakat mizacı memuriyetle bağdaşmadığı için bu görevden ayrıldı. Aralık 1912'de Maliye Mekteb-i Âlîsi'nde Yakınçağ tarihi hocasına tayin edildi. 14 Aralık 1913 tarihinde Dârülfünun Edebiyat Şubesi dinler tarihi müderris muavinliğine, üç ay sonra da Mekteb-i Mülkiyye siyasi ve medenî tarih muallim muavinliğine getirildi. 30 Kasım 1914'te Bağdat Mekteb-i Hukuk müdürlüğüne nakledildi ve I. Dünya Savaşı'nda Bağdat'ın elden çıkmasına kadar burada kaldı.

Savaştan sonra İstanbul'a dönen İsmail Hami'ye Damad Ferid Paşa hükümeti herhangi bir görev vermedi. Bu sırada Mustafa Kemal tarafından çıkarılan *Minber* gazetesinde yazılar yazmaktaydı. *Minber*'in kapanmasından sonra kendi imkânlarıyla *Memleket* gazetesini çıkarmaya başladı. 10 Şubat - 14 Ağustos 1335 (1919) tarihleri arasında günlük olarak yayımlanan gazetenin başyazarlığını ve mesul müdürlüğünü yaptı. Tam bağımsızlığı savunan ve milliyetçiliği teşvik eden ateşli yazılarıyla Mütareke'nin karanlık günlerinde İstanbul'da bir ümit ışığı oldu. Mütareke aleyhindeki yazılarından dolayı İtilâf devletlerinin baskısıyla gazete hükümet tarafından Temmuz 1919'da kapatılınca yayımını gizli olarak Ağustos'a kadar sürdürdü. Bilhassa milliyetçi gençler eliyle gizli olarak dağıtılan gazetenin son baskısı âdeta bir millî beyannâme niteliğindedir. Bu sebeple hükümet yine İtilâf devletlerinin baskısıyla İsmail Hami'yi tutuklamak üzere harekete geçti. Bunun üzerine İsmail Hami Anadolu'ya geçerek 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas

Kongresi'ne İstanbul delegesi olarak katıldı. Kongrenin divan kâtipliğine seçildi; kongre süresince genel sekreterlik ve istihbarat şubesi şefliği görevlerini de yürüttü. Aynı zamanda Sivas'ta çıkarılmaya başlanan *İrade-i Milliye* gazetesinin ilk başyazarlığını üstlendi.

İsmail Hami Bey Sivas Kongresi'nde daha önceki düşüncelerinin aksine Amerikan mandacılığını savunuyor, bu gerçekleşmediği takdirde yine de sonuna kadar Millî Mücadele hareketini destekleyeceğini belirtiyordu. İstanbul delegelerinden İsmail Fâzıl Paşa, Bekir Sâmî ve Karakol Cemiyeti'nin kurucusu Kara Vâsıf Bey ile birlikte hazırladıkları bir önergeyi 8 Eylül'de kongreye sundular. İsmail Hami Bey söz alarak devlet gelirlerinin ancak borçların faizini karşılayabildiğini, bu sebeple mutlaka dışarıdan yardım alınması gerektiğini söyledi. Bu arada manda sözünü değişik bir şekilde yorumladığı için bunu bağımsızlığa engel görmüyor, mandanın kendisinden çok adına itiraz edenlerin boşuna telâşlandıklarını ileri sürüyordu. İsmail Hami Bey'in bu görüşleri kongrede büyük tepki gördü.

Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra resmî görev almayan İsmail Hami Bey tarih araştırmalarına yöneldi. Aynı zamanda çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazdı. Türk ve İslâm tarihini Türkçü bir ana fikre bağlı olarak inceledi. Özellikle 1 Nisan 1939'da yayına başlayan aylık *Türklük* Mecmuasının başmuhariri olarak yazdığı çeşitli makaleler, tarih ve edebiyat açısından büyük önem taşımaktadır. Kendisine her bakımdan yardımcı olan eşi Nazan Hanım, "Eğimli" veya "İngiliz" lakaplarıyla anılan Said Paşa'nın torunu idi. Şair ve kültürlü bir kadın olan Nazan Hanım'ın genç yaşta ölmesi İsmail Hami'yi oldukça sarstı. Son eşi İclâl Hanım da tarihçi idi. Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi bilen, ayrıca Almanca, Latince ve Sumerce'yi de okuyup anlayabilen İsmail Hami Danişmend 12 Nisan 1967'de vefat etti ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. İsmail Hami Danişmend'in başta tarih olmak üzere çeşitli türlerde otuzdan fazla eseri bulunmaktadır. 1. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (I-IV, İstanbul 1947-1955; 2. bs., 1971-1972). En önemli eseridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Cumhuriyet'e kadar cereyan eden önemli olayların ele alındığı eserin I. cildi Osman Gazi'nin doğumundan (1258) II. Bayezid'in saltanattan feragatine (1512)

İsmail Hami
Danişmend